

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING PEDAGOGIK QARASHLARI**Sirojov Qilich Ochilovich**

BDU, Mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya

Markaziy Osiyoda fan va madaniyatning rivojlanishiga salmoqli hissa qoʻshgan, oʻzining gʻoyat samarali faoliyati bilan tarixda oʻchmas iz qoldirgan, temuriylar avlodining soʻnggi vakillaridan biri Umar Shayx Mirzo Oʻgʻli Zaxiriddin Muhammad Boburdir. Bobur Mirzo Fargʻona viloyatining hukmdori Umarshayx, yaʼni Sohibkiron Amir Temurning chevarasi oilasida 1483 yilda tavallud topdi. Bobur saroy muhitida tarbiyalandi va oʻqidi, yoshligidan ilmga, sheʼriyatga berildi. Dovyurakligi, jasurligi va epchilligi tufayli uni «Bobur yaʼni «Yoʻlbars» deb atadilar.

Zahiriddin Muhammad Bobur ilm va fanning, sanʼatning, umuman xayotning xamma soxalari bilan yakindan kiziqkan. Gʻayrat va tashabbus, sinchkovlik va isteʼdod Boburni rivojlangan feodal davrning ulugʻ siymolaridan biriga aylantirdi. oʻtkir zexnli Bobur Mirzo 9 yoshida savodini chiqaradi, qurʼonni yod oldi, sheʼrlar yozib uni sharxlay bildi. 10-12 yoshlarida xarbiy sanʼat sirlarini, davlatni boshqarish usulini, jismoniy tarbiya mashqlarini mukammal darajada egalladi.

Kalit soʻzlar: Umar Shayx Mirzo ,Zaxiridin Muhammad Bobur ,Boburnoma, Xatti Boburiy,, yozuvchi,tarixchi,buyuk davlat arbobi,

Abstract

One of the last representatives of the Timurid generation, who made a significant contribution to the development of science and culture in Central Asia, left an indelible mark in history with his extremely effective work, is Umar Sheikh Mirza Oghli Zahiriddin Muhammad Babur. Babur Mirza was born in 1483 in the family of Umarshaikh, the ruler of Fergana region, that is, the great-grandson of Sahibkiran Amir Temur. Babur was brought up and studied in the palace environment, and was given to science and poetry from a young age. Because of his courage, bravery and dexterity, he was called "Babur i.e. Tiger".Zahiriddin Muhammad Babur was closely interested in all areas of science, art, and life in general. Enthusiasm and initiative, carefulness and talent made Babur one of the great figures of the developed feudal era. Babur Mirza, who had a sharp mind, was literate at the age of 9, memorized the Qur'an, and

could interpret it by writing poems. At the age of 10-12, he perfectly mastered the secrets of military art, the way of managing the state, and physical education exercises.

Keywords: Umar Sheikh Mirza, Zakhiridin Muhammad Babur, Baburnama, Hatti Baburi, writer, historian, great statesman.

Аннотация

Одним из последних представителей поколения Тимуридов, внесшим значительный вклад в развитие науки и культуры в Средней Азии, оставившим неизгладимый след в истории своей чрезвычайно плодотворной деятельностью, является Умар Шейх Мирза Оглы Захириддин Мухаммад Бабур. Бабур Мирза родился в 1483 году в семье Умаршейха, правителя Ферганской области, то есть правнука Сахибкирана Амира Темура. Бабур воспитывался и учился в дворцовой среде, с юных лет был предан наукам и поэзии. За отвагу, отвагу и ловкость его называли «Бабур» или «Тигр». Захириддин Мухаммад Бабур пристально интересовался всеми областями науки, искусства и жизни в целом. Энтузиазм и инициатива, основательность и талант сделали Бабура одной из великих фигур развитой феодальной эпохи. Бабур Мирза, обладавший острым умом, в 9 лет стал грамотным, выучил Коран наизусть и мог толковать его, сочиняя стихи. В 10-12 лет он в совершенстве овладел секретами военного искусства, методикой государственного управления, физическими упражнениями.

Ключевые слова: Умар Шейх Мирза, Захириддин Мухаммад Бабур, Бабурнаме, Хатти Бабури, писатель, историк, великий государственный деятель.

KIRISH

Iste'dod soxibi bo'lgan Bobur 12 yoshida, otasi vafotidan so'ng taxtni egallab, podshox etib tayinlandi va umrining oxiriga qadar o'zi ko'rgan, xayotda guvoh bo'lgan, jang suronlari, o'zga yurtdagi jaxongashtaliklar, vatanni qo'msash, bolaga, oilaga qarindosh-urug'larga munosabat masalalarini o'zining tarixiy-geografik kitobi bo'lmish «BOBURNOMA»da bayon etdi.

Bu borada o'zbek olimi taniqli geograf prof. H.Hasanov uni faqat davlat arbobi emas, balki mashxur lashkarboshi, tarixchi, geograf, biolog, musiqachi, tilshunos, me'mor xam bo'lganini ta'kidlaydi. Uning ijodiga mansub bo'lgan «Xatti Boburiy» uzok yillar davomida maktablarda, madrasalarda savod o'rgatish kitobi sifatida foydalaniladi.

Zaxiriddin Muxammad Bobur xayotlik paytidayoq o'ziga xos ma'rifiy maktab yaratdi. Maktab tushunchasi turli ma'nolarda ishlatiladi. Maktab tor ma'noda farzandlarga ilm-ma'rifat, ma'lumot beruvchi joy, keng ma'noda fan, san'at, adabiyot, ijtimoiy, siyosiy xayot kabilarda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan yo'nalish, oqimdir.

Bobur xayotiy esdaliklar yozish maktabini «Boburnoma» asari orkali boshlab berdi. Gulbadanbegim otasi Bobur vafotidan so'ng bu maktabni davom ettirib, «Xumoyunnoma» asarini yozdi. Bu maktab XX asr adabiyotida xam davom etdi. «Esdaliklar» (S.Ayniy), «Bolalik» (Oybek) v.b. asarlar. «Boburnoma» nisbatan tor ma'noda bo'lsada, yozuvchi yashagan davrni, muxitni bir muncha aks ettirdi.

Boburning ta'lim nazariyasidagi yana bir muxim xususiyati, o'zi bilgan bilimlarni kelajak avlodga ilinishidir. Avlodim bilsin deb eliga o'rgatgisi keladi. Bu xol uni bashariyatga buyuk ma'naviy boyliklar qoldirishiga muvaffaq qildi. Undan meros bo'lib kolgan lirik she'riy asarlar; «Boburnoma», «Muxtasar», «Mubayyin», «Volidiya» va boshka asarlari jaxon fanida, ayniqsa xalq tarbiya konunlarida aloxida o'rin tutadi. «Boburnoma»da esa shu darajada ko'p va turli-tuman ma'lumotlar borki, ulardan hozirgi davrdagi mavjud fanlarning deyarli barcha soxalariga tegishli ma'lumotlarni olish mumkin. Shu jixatdan qaraganda, «Boburnoma» bolalar va yoshlar kitobxonligida katta axamiyatga molikdir.

Shunisi diqqatga sazovorki, "Boburnoma" katta tarixiy manbaa xisoblanadi Chunonchi, 12 yoshli Bobur Andijonga suv qayerdan, kaysi ariklardan kelishini, u yerda qanday mevalar pishishini, qanday qushlar ov qilinishini, qushlarning og'irligi qancha ekanligini biladi.

Asarda bunday misollarni ko'plab keltirishimiz mumkin. Shuni ta'kidlash zarurki, darxaqiqat «Boburnoma» - muxim terminologik va topinomik manba xisoblanib, unda yer-suv, xavo va turli tabiiy xodisalarga tegishli xalq so'zlari ko'plab topiladi». «Boburnoma»da XVI asr boshlaridagi (bir mingdan ortiq) o'sha davrdagi xolatida, shuningdek ayrim nomlarning turli variantlari berilishi xam katta axamiyat kasb etadi. Bobur Mirzo o'z xayoti faoliyatida ko'p yo'l bosganligi uchun yer-suv taqsimotidagi xamda qurilish ishlaridagi masofa o'lchovlariga katta axamiyat bergan. «Boburnoma»da tilga olingan o'lchov birliklarini hozirgi paytda qo'llaydigan bo'lsak, bu kuyidagichadir: Yig'och - 8 km; kurux - 2,5 km; shar'i - 2,4 km; kari - 55 sm; tutam, musht - 8 sm; bir o'q o'tim yer -110-125 metr; bir o'q choptirim yer - 215 metr; Xarvor (bir eshak ko'taradigan yuk) - 300 kilodan 565 kilogacha; mo'g'uliy masofa, quloch - 170 sm. Bir kunlik yo'l - 40-45 km va xakazo.

Shunisi diqqatga sazovorki, Bobur xar bir territoriyani ma'lum bir tartibda tavsiflaydi; avvalo joyning geografik o'rni, so'ngra qaysi iqlimga mansubligi va qishloq xo'jaligi, shifobaxsh joylari, o'simliklari, qazilmalari, xayvonoti va axolisi, uning urf-odatlari xaqida ma'lumot beradi. Bu bilan u dunyoviy iqlimlarni mukammal egallaganligi, olim darajasidagi bilimga ega ekanligi kishini lol qoldiradi...

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Bobur ilm-fanning, sanoatning, umuman, hayotning hamma sohalari bilan yaqindan qiziqqan. G'ayrat va tashabbus, sinchkovlik va istehdod Boburni rivojlangan feodal davrining ulug' namoyandalaridan biriga aylantirdi. U har bir sohani aniq bilishga intilgan, undagi nuqsonlarni ko'ra olgan va masalaning mohiyatini tezda tushunib yetgan. Jahon sharqshunoslari tomonidan ulug' olim sifatida ehtirol etilgan Bobur fanning ko'pgina sohalari bo'yicha qimmatli ishlarni amalga oshirgan. Yaqin hamda O'rta SHarq xalqlari madaniyati tarixi uchun katta xizmat qilgan.

Buyuk istehdod sohibi boigan Bobur «Boburnoma»da turli toifa tabaqa, urug' nasab, kasbu kor, har xil mansab, lavozimlarga ega boigan tarixiy shaxslar, mashhur kishilar, ularning shajarasi, hayot yo'li, yashash tarzi, sarguzashtlarining aniq va to'liq tavsifini beradi. «Boburnoma» o'sha davr tarbiyasini o'rganish uchun ham o'ziga xos ahamiyatga egadir. Zahiriddin Muhammad Bobur shafqatli va ibratli ota sifatida o'z farzandlarini hamisha totuvlik va inoqlikka da'vat qilar, bu tuyg'uni ularning qon-qoniga singdirmoqqa urinardi. Bu intilishni uning Xumoyun va boshqa o'g'illariga yozgan ibrat to'la maktublarida ko'rish mumkin. Unda Bobur o'g'illarini totuv yashab, bamaslahat ish ko'rishga chaqiradi.

Bobur lirikasining asosiy qismini g'azallar tashkil etadi. Bizgacha ulug' shoirning 119 g'azali yetib kelgan. Bobur g'azallarida talim-tarbiya, odob-axloq masalalariga ham e'tibor berilgan.

Fan va ma'rifatni yuqori darajada qadrlagan Bobur adabiyot, sanoat va ilm ahli bilan doimo yaqin aloqada, ijodiy munosabatda bo'ldi, ularga homiylik qildi, ilmiy-adabiy suhbatlar, mushoaralar uyushtirdi.

MUXOKAMA VA NATIJALAR

Umuman olganda Zaxiriddin Muxammad Boburning ilmiy merosini o'rganish yoshlarda mexnatsevarlik, oliyjanoblik, fan, madaniyat san'atga, ma'rifatga mexr uygotish xissini shakllantiradi.

Boburning she'rlari original ijod samarasi sifatida ko'p avlodlarga manzur bo'lib kelgan, ota-bobolarimiz serqirra faoliyatidagi ijobiy jixatlari uchun Boburni e'zozlaganlar. Biz ham uning ma'naviy merosini, xususan yosh avlod tarbiyasida muxim ahamiyatga molik bo'lgan axloqiy - ma'rifiy pedagogik qarashlarini qadrlaymiz.

Xulosa qilib shuni aytamizki, umuman XIV-XVI asrlarda Markaziy Osiyoning ijtimoiy-siyosiy va madaniy xayoti bilan tanishishdan shu narsa ma'lum bo'ladiki, Amir Temur barpo etgan mustaqil markazlashgan davlatda u qo'llagan siyosat o'lkada ilm-fan, san'at, adabiyot, xunarmandchilik va yoshlar tarbiyasida muxim axamiyat kasb etadi. Soxibkiron Amir Temur va Temuriy shahzodalar tomonidan ma'rifatga katpsh e'tibor berilishi natijasida shaxar va kishloklarda, ovullarda bolalarni 6 yoshdan o'kitish keng joriy etildi, madrasa ta'limi isloh kilindi, kurilish inshootlari, me'moriy obidalar, bogu-roglar, savdo shoxobchalari barpo etildi, «Buyuk ipak yo'li» jonlantirildi. Davlatni boshkarish, siyosat, hukukshunoslik, iktisodiyot-tadbirkorlik mezonlari ishlab chikildi.

Amir Temurning tarix oldidagi ulkan xizmatlaridan biri uning ilm-fan taraqqiyotiga xissa qo'shganidadir.

Temuriy shaxzodalar orasida, ayniqsa Mirzo Ulug'bekning xizmatini aloxida ta'kidlab o'tmoq maqsadga muvofikdir. Cheksiz akl-idroki, azmu qat'iyati, odilona siyosati bilan Mirzo Ulug'bek qariyb qirq yil mobaynida Movarounnaxr diyoringing donishmand xukmdori bo'lib, xalklarning azaliy orzusi — tinchlik, totuvlik, xar tomonlama tarakkiyotni qaror toptirish yo'lida shijoat va matonat ko'rsatdi.

Mirzo Ulug'bek avvalo, ilmiy farazlar bilan bilan emas, balki sof amaliy uslubda ijod kildi. Minglab yulduzlarni jamlagan mukammal xarita va bugungi zng zamonaviy xisoblardan deyarli farq etmaydigan mukammal astronomik jadvalini yaratdi.

Uning hayoti va ijodi o'zbek xalqi ma'naviyati poydevoriga qo'yilgan tamal toshlaridan biri bo'lib, xalqimizning o'rta asrlarda fundamental fanga nechog'lik buyuk axamiyat berganini ko'rsatadi.

XIV-XVI asrlarda xattotlik, tilla suv bilan yozish, surat solish va muqovalash kabi soxalar yanada rivoj topdi. Bu borada Kamoliddin Bexzod, Sulton Ali al-Kotib va Maxmud Muzaxxib al-Xiraviylarning xizmati katta bo'ldi.

Ular Eron, Buxoro va Samarkandda kitob bezash bo'yicha o'z maktablarini yaratdilar va dunyo kutubxonalarida saklanib kelayotgan qimmatbaxo ko'lyozmalar xazinasini

meros qilib qoldirdilar. Boburning pedagogika olamida xizmatlaridan biri shundaki, u Fargʻona, Samarqand, Afgʻoniston, Xindiston geografiasini oʻzbek tilida birinchi boʻlib tavsiflagan olimdir. Shu sababli xam Jaxon ilmu-fanida, uni birinchi oʻzbek afgʻonshunosi va Beruniydan keyingi xindshunosi deyilishi bejiz emas. Shuni taʼkidlash kerakki, Bobur oʻzining Afgʻoniston va Xindiston toʻgʻrisidagi ajoyib xotiralarini yozgan davrda Gʻarbiy Yevropa olimlarining Markaziy Osiyo, Afyuniston va Xindiston toʻgʻrisidagi tasavvurlari taxminiy boʻlgan.

Boburning «Boburnoma» asari zoologiya, botanika, astronomiya, etnografiya, tarix, tilshunoslik soxasidagi kimmatli yodgorlikdir.

Shu bilan birga "Boburnoma"da adabiyot, diplomatiya, xarbiy sanʼat, moliya soxalaridan xam maʼlumotlar olish mumkin. Boburning «tabiat va viloyatlar shaydosi» boʻlishi uning avlodlariga xam oʻz taʼsirini koʻrsatgani, uni oʻgʻillari Xumoyun va nabirasi Gulbadanbegim, xolavachchasi Xaydar Mirzo xayotida xam koʻramiz. Gulbadanbegim XVI asr oʻrtalarida akasi Xumoyun safarini xikoya qiladigan «Xumoyunnoma» tarixiy-geografik asarini yozgan tarixnavis oʻzbek ayolidir. Bu asarni sharkshunos olimlar «Boburnoma»ning davomi deb juda oʻrinli aytadilar. Boburning xolavachchasi Toshkentlik Muxammad Xaydar Mirzo xam Xindiston, Tibet, Qashkar va Issikkoʻl atrofini kezib, «Tarixi Rashidiy» voqeanomasini yozib qoldirgan.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlarimizdan koʻrinib turibdiki, Soxibqiron Amir Temur va temuriy xukmdorlar xamda ularning avlodlari oʻqimishli, fan va madaniyatni egallagan, zukko insonlar boʻlib, ularning bizga qoldirgan ilmiy merosi bugungi kunda xam xayotimizda ulkan axamiyat kasb etmokda va Mustaqil oʻzbekistonning obroʻsini oshirish yoʻlida katta xizmat kilmokda.

Yurtboshimiz taklifi bilan va sayʼi xarakatlari tufayli oʻtkazilgan Amir Temur, Ulugʻbek, Imom al-Buxoriy, Al-Fargʻoniy va boshqa buyuk siymolarning tavalludiga bagʻishlangan tantanalar va ular nomi bilan atalayotgan maʼrifat maskanlarining mavjudligi xalqimizning ularga boʻlgan chukur extiromidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

- 1.X.Nazarova."Boburnoma" tilining sintaktik qurilishi. — Toshkent-1980.[1]
- 2.Stebleva I.V. Semantika gazeley Babura. — Moskva-1983.[2]

- 3.H.Qudratullaev. Boburning adabiy-estetik qarashlari. -Toshkent-1983.[3]
- 4.S.Hasanov. Boburning „Risolayi aruz“ asari.Toshkent-1986[4]
- 5.Xayriddin Sulton. Boburiynoma.Toshkent-1996[5]